

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND TREATISES

UDC 316:929 Streeck W.
UDC 321.7
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2595311D>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
Примљен: 27. 5. 2025.
Прихваћен: 5. 6. 2025.

КОРПОРАЦИЈЕ, ДЕМОКРАТИЈА И АУТОРИТАРИЗАМ: ВОЛФГАНГ ШТРЕК И КАКО БРАНИТИ ДРУШТВО

МИША ЂУРКОВИЋ

Институт за европске студије
Трг Николе Пашића 11, Београд, Србија
mdjurkov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4305-8184>

САЖЕТАК: Рад је настао као покушај дијалога са скорашњим радовима немачког социолога Волфганга Штрека. У њему се излажу Штрекове идеје усмерене ка деглобализацији и обнови суверених националних демократских држава, као и њиховог права да одлучују о својој економској, монетарној, социјалној и свакој другој политици. Но, аутор покушава да оде и корак даље и да покаже како су корпорације и банке данас далеко опаснији непријатељи таквог модела него што се то може видети, као и да је за потребе заштите народа, друштава и њихове демократије потребно урадити много више на безбедносном плану. Отуда се предлаже употреба елемената, мера и политика које долазе из ауторитарне традиције, као неопходних за безбедносну и политичку заштиту народа од предаторских спољних фактора, а пре свега корпорација.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: демократија; глобализација; Волфганг Штрек; Европска унија

Скорашњи радови немачког социолога Волфганга Штрека, који на трагу Карла Полањија истражује стање савременог капитализма, чине један од најзанимљивијих оквира за разумевање наглих друштвено-економских и политичких промена у савременом свету. Како Колин Кроуч тврди [Crouch 2023: 442], он је понудио једну од најдубљих анализа савременог капитализма, и апострофира важну и за Штреково дело фундаменталну дистинкцију између *Staatsvolk*-а и *Marktvolk*-а, односно народа који

има право на демократско грађанство и глобалне власнике финансијског капитала чија моћ се испољава на владама на начине који заобилазе и прескачу националну демократију. Његово последње велико дело, објављено 2021. године под називом *Између глобализације и демократије – њолијичка економија оглазеће либерализма*, представља неку врсту социолошке и полит-економске синтезе од преко 500 страница текста [Streeck 2021]¹. Дубина, критичност, озбиљност и отвореност која захвата у проблеме савременог западног уређења ретко су подстицајни за промишљање стања и могућих излаза из кризе савременог корпорацијског капитализма. Актуелност је додатно појачана након пролећне серије подизања царинских стопа Трампове администрације, која за циљ има управо реполитизацију међународне економије о којој говори Штрек и повратак протекционизма, односно „деглобализацију” светске економије.

Директан подстицај за овај рад био је одличан семинар о Штрековом делу који је одржан у септембру 2024. године у Интеруниверзитетском центру у Дубровнику. Рад који овде доносимо, представља проширену и заокружену верзију тадашњег усменог излагања, уз усвојене коментаре колега са семинара и додатна истраживања о корпорацијама.

Наш допринос овој вредној анализи делимично је критички интониран и иде у два правца. Најпре покушавамо да се фокусирамо на разорну улогу корпорација и са њима повезаних фондација. Оне су уз империје један од два најважнија претећа субјекта по нормативни систем малих и средњих суверених држава који Штрек заговара. Други правац је анализа недостајућих безбедносних и интересних аспеката у Штрековим разматрањима који указују на то да велике силе, корпорације и међународне институције које оперишу под њиховим снажним утицајем, постајући понекад инструмент таквих политика, неће лако дозволити повратак суверености и користиће сва средства да очувају изграђени не-поредак глобалног управљања. У том смислу одговорна елита једне државе чини се мора да гради безбедносне, војне, и контраобавештајне механизме заштите различитог типа како би спречила да на власт долазе антидемократски усмерени агенти утицаја глобалног Центра. Отуд и наше питање у којој мери је заправо таквим државама неопходна нека врста елемената класичног ауторитаризма, и да ли је тај модел према споља спојив са елементарним либерално-демократским оквиром. Штрек је изричит у томе да је суверенитет према споља неопходан услов за развој демократије унутра [Streeck 2023: 458]. Питање је међутим, како се он обезбеђује, и може ли стриктно демократским средствима.

У књизи дакле у којој покушава да опише сукоб између савременог такозваног неолибералног капитализма и класичне демократије националних држава, аутор чини се недовољну пажњу посвећује феномену мултинационалних корпорација и банака као промотерима новог поретка. То чини на неким другим местима, као кад [Streeck 2018: 31] глобална

¹ Прошле године се појавио и делимично измењени и осавремењени енглески превод [Streeck 2024], који је већ наишао на бројне рецепције.

тржишта и корпорације поставља као кључне играче система глобалног управљања и кад говори о глобализацији као америчком корпоративном империјализму. Ту такође апострофира „менаџмент великих корпорација” и „олигархијске породице” [Исто: 34], као одговорне за пораст приватног и јавног дуга и пораст глобалне неизвесности. И Кроуч у свом критичком приказу [Crouch 2023: 442] креће од банака и великих компанија које су као главно правило наметнуле повећање вредности акција. Глобалне корпорације симулирају тржиште, а заправо су олигополи који покривају читаве ланце итд. Но у самој књизи већи значај се даје политичким и интелектуалним елитама.

Ово разматрање корпорација и њихове штетне улоге не треба мешати са његовим разматрањем неокорпоративизма о чему је Штрек писао у важном уводном поглављу зборника о различитостима демократије који је 2016. уредио са Колином Кроучем (2016). Штавише, корпорације и банке су једни од главних покретача разарања изграђеног оквира трипартитног корпоративизма развијеног пре свега у немачком моделу социјално-тржишне привреде како је функционисао до осамдесетих година. Но, то што Штрек то не третира у поменутом тексту, фокусирајући се на еволуцију теоријског дискурса академске заједнице и пре свега на улогу Европске уније као мотора либерализације и разарања трипартитног неокорпоративног система. Као субјекте поретка који критикује, Штрек овде много више види политичаре, технократе и интелектуалце него банке и корпорације.

Чини се да је домен штетног деловања корпорација, усмереног пре свега ка подривању елемената уређене државе, владавине права, слободе медија, независног правосуђа и антимонополског деловања државе, далеко превазишао домен традиционалног олигополског капитализма о коме су говорили још Белок и Честертон почетком прошлог века². Савремене корпорације су током двадесетог века своје пипке прошириле на домene и сегменте друштва који задиру далеко иза институционалних, економских и видљивих простора. Оне су монополски овладале техником, науком, образовањем, уметношћу, створиле паралелне и монополизоване јавне просторе као што су друштвене мреже у којима врше и квазисудску функцију нпр. Оне су овладале биотехнологијама, неуро-наукама, ушле у просторе социјализације и индивидуализације појединца, што преко идеологија трансхуманизма води ка преиспитивању опстанка људске врсте као такве.³

² Узгред занимљиво је да у литератури нема њихових економских радова, нити помињања упркос томе што једно поглавље носи назив „Мање је боље” [Streeck 2021: 444]. Штрек се, као што смо поменули овде далеко више бави политичком елитом и технократима, него корпоративном моћи која углавном стоји иза свих осталих. Белок и Честертон су међутим управо велики бизнис и корпорације апострофирали као главне проблеме савременог економског живота. Белок је тај систем у коме доминира олигополски велики бизнис и погрдно звао капитализмом. Видети: [Belloc 1977; Bellock 2012]. Занимљиво, и тада су Ротшилди и Рокфелери били навођени као најјачи и најопаснији субјекти по опстанак цивилизације. Видети: [Ђурковић 2015].

³ За анализу дубине и ширине уласка корпоративних фондација у све сфере академског, уметничког и друштвеног живота погледати: [Ђурковић 2021; Стоноу Сондерс 2013; Wormser 1993].

Осим демонстрације опасности њиховог деловања, у дијалогу са Штреком и на трагу радова британског документаристе Адама Кертиса (Adam Curtis) преиспитаћемо на крају остваривост Штрекових идеја о повратку мале и средње националне државе као оквира за демократију и увести хипотезу о ауторитаризму или инкорпорацији његових елемената као могућем правцу одбране и заштите националних држава, суверенитета и ресурса њеног народа па чак и реално остваривог нивоа демократије.

*

Волфганг Штрек представља једно од најважнијих имена савремене социолошке науке у Немачкој и Европи. Иако се приближава осамдесетом рођендану, овај аутор наставља пасионирано да истражује природу савременог капитализма и његове последице по друштвене односе, чиме се бави више од пола века. На универзитету Келн предавао је нпр. следеће курсеве: Основи економске социологије, Економска социологија и политичка економија, Основи теорије институција и Глобализација. Штрек изразито ради на обнови валидности класичне политичке економије и последњих година на афирмацији специфично немачке традиције историјске-институционалне школе, на трагу Шмолера, Вебера, Зомбарта и наравно Полањија који му је главна инспирација. Посебно је, наравно, заинтересован за судбину немачког система па је више пута био укључиван и у разне административне комисије које су радиле на реформи одређених сектора немачког друштвено-економског система, као и на еволуцији институција.

Руски колега Шевчук веома прегледно, у неколико реченица, сажео је основна научна интересовања и преокупације професора Штрека до 2008. године када је тај прегледни чланак објављен [Шевчук 2008]. У центру су односи и преплитања политичке економије с једне стране и економске и политичке социологије с друге стране. Основно питање је однос капитализма и демократије и начини на које се капиталистички фундаментализам може контролисати у име и за рачун народа, где спада и одбрана класичне социјалне политике. Важан сегмент читаве структуре јесте решавање односа између послодаваца, радника, државе и других друштвених група са нагласком на улогу демократске државе у одржавању оквира тог консензуса. У Америци је крајем осамдесетих у Висконсину предавао тзв. индустријске односе, односно оно што је у европској науци тада покривао неокорпоративизам. Аутор је око тридесетак монографија и врло утицајних зборника радова, а о научним радовима и јавним наступима не треба трошити речи.

Последњих година постао је све оштрији критичар Европске уније као главног проблема за опстанак демократије и класичног трипартизма. Насупрот већег дела академског мејнстрима показује знатне симпатије за нови талас популизма, сматрајући га одразом борбе за васпостављање класичне суверене националне демократије као пута за демократску контролу и одлучивање о природи система у коме људи живе.⁴ Из уставно-прав-

⁴ О томе ћемо више у другом делу рада услед различитих виђења популиста између Кроуча и њега.

ничке перспективе сличну аргументацију нудио је судија Дитер Грим [Grim 2018], познат по раној полемици са Јиргеном Хабермасом о проблему демократије у ЕУ.

Код нас су се поједини аутори освртали на неке Штрекове радове, анализе и тезе (Новак Гајић, Тодор Куљић, Ивана Радовић Милосављевић, Радмила Накарада)⁵, али осим интервјуа Матковића са њим [Matković 2017], немамо радове који примарно тематизују његова дела, увиде или синтезе. Отуд се пре свега бавимо његовом последњом, веома актуелном књигом и темама које она отвара; са нагласком на улогу корпорација у савременом капитализму као системском проблему за демократију и друштва. Дакле први део износи анализу и критику улоге корпорација у савременом свету, а други покушава да у светлу изнетих анализа преиспита Штреков модел и да га евентуално допуни.

*

Почнимо једним илустративним примером. Публициста Марко Танасковић [Tanasković 2024] недавно је описао, како су власници дискографских кућа и медија који промовишу тзв. гангста реп, читаву реп културу од побуњеничког и друштвено ангажованог жанра са нпр. “Fight the Power” групе *Паблик енеми* превели на промоцију криминала. У питању су међутим исти фондови који су и власници највећих приватних затвора у САД попут *Блек рока* или *Ванџард* фонда, а који се финансирају државним новцем по чувеној форми *ауџсорсинга*. Од 1983. до 2016. затворска популација је међутим порасла са 250.000 до 1.500.000 особа, и то се дешава управо у време када су приватне корпорације радикално ушле у затворски систем САД. (Универзитет Колумбија је, нпр., дуго био акционар у једној од највећих корпорација за управљање приватним затворима).

Дакле можемо рећи да по истој перверзној логици која је од *We make pills for ills* прешла у *We make ills for pills* (истовремено са *pills for ills*), имамо глобалне корпорација које системски улажу у разарање породице, образовања, морала и свих елемената традиционалне фабрике друштва, да би људе претварали у робове, усамљене, атомизоване потрошаче и криминалце на чему зарађују профит. Разарање сваке заједнице и осећаја припадности и солидарности је темељ оваквих идеологија које се промовишу пре свега кроз популарну културу и друштвене мреже које су увелико замениле школу и породицу као примарне изворе социјализације и индивидуализације младих бића од којих би требало изградити самосвесне особе, способне за демократско одлучивање. Уместо тога корпорације се труде да од њих направе пре свега потрошаче и да сниже општи ниво интелигенције и способности за аутономно и критичко мишљење.

Корпорације углавном стоје иза свих врста разарања, укључујући и разарање идентитета човека, породице, итд. Оне контролишу цео процес и субјекте који би требало да сачињавају слојеве и механизме демократије.

⁵ Штрек је у новембру 2016. посетио Београд као гост Института за филозофију и друштвену теорију и одржао је два предавања – једно на институту, а друго у Културном центру Београд.

То је најоучљивије са первертирањем медија, политичких партија, невладиних организација које су постале супститут за стварно грађанско друштво, затим академске средине преко Фонда за науку и система науке у Србији нпр⁶.

То су нпр. „несрећне” СЦИ листе односно ВОС и СКОПУС где корпоративни амерички системи постају једини критеријум за научну извршност и цитираност у свим оним земљама у којима било због корупције, било због менталног склопа фасцинације Западом дође дотле да креатори научне политике своју научну заједницу учине колонијалним делом корпоративног западног система. Стога није чудно што научници на то одговарају потпуним прилагођавањем узусима полит-коректности, систему *киворгс*, дакле аутоцензури и са друге стране стварањем картела за међусобно цитирање чиме се дижу импакт фактори и часописа и њихових појединачних портфолија што води и феномену сциентометрије и квантофреније у науци.⁷ Наравно, не треба занемарити прагматични аспект јер је припадност том систему услов за партиципацију у европским и ширим западним фондовима, као за разне друге погодности и облике легитимације. Штрек у одговору Хабермасу [Streeck 2014: 215] указује на то да немачки економисти избегавају да критикују евро и стварне, лоше последице увођења ове валуте због интереса, потребе да се не замере властима и да не изгубе позиције, стипендије и пројекте.

Други, сродан пример су корпоративно вођене листе универзитета. Имамо недавни пример где је чувени Универзитет у Цириху на коме је студирао и Ајнштајн, јавно саопштио да одбија да се сврстава и да неће достављати податке организацији *Тајмс Хајер Едјукејџн* (Times Higher Education) за рангирање универзитета. Сјајно саопштење [Swissinfo.ch, 2024] указује управо на квантофренију и инсистирање искључиво на квантитативним показатељима као оријентир за вредновање, што води науку енциоизацији и убијању стварне иновативности, слободе и креативности. Раније су то урадили Универзитет у Утрехту и водећи индијски и кинески технолошки универзитети.

Код нас тај проблем у нешто другачијем и ширем смислу траје већ веома дуго. У својим антологијским тајним дневницима објављеним под називом *Психолошке белешке*, професор Филолошког факултета Драган Крстић је још 1968. године указао на тај проблем. Отприлике после Првог светског рата Цвијић и друге колеге „приметили су да је Београдски уни-

⁶ Рад Фонда за науку републике Србије финансира се кредитима које држава узима од Светске банке. Дакле новцем који ће наши грађани сутра да враћају. У исто време кредитор тиме обезбеђује контролу над процесом рецензирања понуђених пројеката, чиме он а не Фонд или наша држава или демократски изабрани представници, бира пројекте и води научну, а тиме и идеолошку политику. Ово је одлична илустрација механизма глобалног управљања као покрића за империјално деловање који Волфганг Штрек детаљно критикује, о чему се говори у другом делу рада.

⁷ Видети изванредан тематски зборник о разним аспектима квантофреније у науци и сузбијању квалитетних и оригиналних научних истраживања и монографија, политички коректним, цитирабилним радовима општег типа. По правилу са што већим бројем аутора [Антоловић и Шљукић 2024]. О томе су још раније писали професори антропологије на Филозофском факултету у Београду, Иван Ковачевић и Милош Милинковић.

верзитет изгубио своју интелектуалну аутономију, да је изгубио свој стваралачки замах и да је постао расадник репродукованих туђих идеја. За разлику од периода пре тог рата, када је Универзитет био посвећен сопственој култури, када се страним културама бавио као извором информација, и када је стварао оригинална и изузетна дела, у послератном раздобљу почеле су да се јављају голе репродукције страних извора. Потпуним преузимањем иностраних, већ објављених идеја и становишта, произашлих и као проблем и као интерпретација из страних култура, Београдски универзитет стварно се почео бавити туђим културама и иностраним историјским оквирима. Привидно, то је била 'наука', и то 'модерна', а стварно је то претворило Београдски универзитет у преносну станицу иностраних визија света. Са интелектуалног становишта то је значило преовлађивање менталитета медиокритета, који истовремено није допуштао развој оних који су тежили аутентичном стваралаштву. Слика ствари се заокружује показаном и доста систематичном тежњом да се тај менталитет репродукује кроз механизме избора у звања на Универзитету... Тако се дошло до једног од многих наших парадокса у међуратном времену: општа и пуна аутономија Универзитета, која је требало да обезбеди његову интелектуалну аутономију и аутентичност стваралаштва, служила му је као средство за одбрану своје јаловости и пуне зависности од иностраних средина. Репродукција осредњости и колонијалног духа и даље се несметано одвијала" [Крстић 2015: 45]⁸.

На овако постављену основу коју је у широј култури уочио и апострофирао и Црњански [Црњански 1932] у својој полемици са *Нолићом*, дошла је маркистичка полувековна доминација у којој су друштвене науке сведене чак на један мали део тог западног колонијалног идеологема, да би се после 1990. и ми брзо у науци вратили да „будемо као сав нормална свет“, то јест да постанемо интелектуална колонија тријумфалног западног корпоративизма, у коме приватне фондације дефинишу оквир пожељне науке, а друге корпорације одређују место у глобалној квантофренично заснованој научној хијерархији.

Једнако је са кредитним рејтингом држава који се засниван на оценама приватних америчких компанија, а наравно фундаментални пример су Федералне резерве и чињеница да светску резервну валуту издаје систем о коме одлучују приватне корпорације, уместо да то буде централне државне банке. Сетимо се да је Грчка у доба кад је безглаво срљала у кризу све време имала највиши кредитни рејтинг. Као и што је *Мугиз* почетком деведесетих директно допринео срозавању италијанске лире. Таквих примера ће се наћи прегршт, довољно је само видети ревизорске оцене

⁸ Ова тенденција обезбеђивала се тада другачијим механизмима, а не пре свега корпоративним као данас. Но већ тада је присутан улазак фондација глобалних корпорација и у наш простор. Карнегијева задужбина подигла је зграду у којој се и данас налази Универзитетска библиотека, а Рокфелерова фондација, иначе веома заинтересована за програме еугенике у то време, била је повезана са успостављањем система јавног здравља што је у Загребу водио Андрија Штампар, а у Београду Милан Јовановић Батут. Штампар је и у комунистичкој Југославији наставио да ради исти посао, а био је укључен и у оснивање Светске здравствене организације, где су опет Рокфелери имали значајно место.

корпорација које су банкротирале 2007. и 2008. У класичном антикорпоративном бестселеру Џоел Бакан је између осталог био подстакнут скандалом око краха Енрона и улоге у прикривању стварног стања ревизорске куће „Артур Андерсон” [Bakan 2019: 39].

Поменимо надаље деловање корпорација у биохемијској и биоетичкој области. Постоје огромни проблеми када су у питању контроле патената, начини обављања истраживања нових лекова, масовна корупција лекара у земљама Трећег света итд. На све то дошло је и њихово генерално контроверзно понашање током пандемије и огромни профити од неиспитаних, а масовно произвођених и продатих вакцина.

Црна Гора на пример и током 2024. године уредно купује вакцине против ковида 19 од Фајзера и онда их уништава, што је или лудост или могуће рекет који људи на власти у мањим државама морају да плате да би остали тамо где јесу. Фармацеутске компаније и њихове фондације су током кризе ковид пандемије биле највећи финансијери СЗО, кад је Трамп повукао америчко финансирање ове организације. Показало се да је глобална организација, са великим моћима да препоручује политике и норме и усмерава здравствене системе појединачних држава, заправо великим делом постала експозитура највећих фармацеутских корпорација у чијем је интересу наравно радила промовишући вакцинацију. Ове корпорације утичу на законе, фитостандарде, одређење тога шта се дефинише као ГМО, питање монопола и олигопола итд. Европску унију потреса *Фајзер тејл*, прилично проблематични наводи о везама председнице Европске комисије Урсуле фон дер Лајен са овом глобалном фармацеутском корпорацијом.

Друго издање књиге *Црна књига корпорација, свей у канџама великих компанија*, немачких аутора Клауса Вернер Лобoa и Ханса Вајса објављено је 2014, а код нас 2016. Међу 50 корпорација које су аутори издвојили као пример предатора, неетичког пословања, подстицања корупције, избегавања пореза и других по друштво и државе опасних пракси налази се чак осам фармацеутских корпорација. Овде се ради само о западним субјектима, па нема података за слично деловање фармацеутских гиганата у Кини, Индији, Русији или Латинској Америци нпр., а сигурни смо да ситуација није много различита. Читаво поглавље бави се „бескрупулозним опитима у фармакологији”, показујући део оног репертоара који смо видели у филму *Брижни бацићован*, рађеном према Ле Кареовом сценарију.

Аутори су у уводу истакли три основна проблема са корпорацијама које због безграничног профита експлоатишу људе, уништавају животну средину и „доводe наш демократски систем у опасност”. Ово последње је управо основни проблем на који указујемо. Ако држава није способна да се одбрани од њиховог свепродирућег деловања, онда најпре страда демократски процес бирања одговорних људи способних да владају, а онда сукцесивно агенти утицаја предају део по део друштвених, економских и политичких (управних) подсистема, што доводи у питање и здравље људи, квалитет и исправност хране која се једе (нпр. фитосанитарни систем, царине и инспекција за проверу), воде која се пије (корпорација има интерес да се приватизују водоводи или да се обори њихов квалитет да би

продавала пијаћу воду), ваздуха који страда услед корпоративног загађивања итд. Србија је најалост једна од земаља у којој је владавина права на толико ниском нивоу, слично као и поверење у институције, да огроман број људи мисли да је корупција захватила све поре друштва, што је изазвало и велике студентске и грађанске протесте 2024.

Постоји посебна историја заједничког деловања корпорација са безбедносним сектором пре свега САД и Британије, које је водило обарању режима у низу земаља, укључујући и демократске владе, ако су ишле против заједничких интереса корпорација и влада ових држава. Од обарања Мосадека у интересу нафтних компанија 1953, па Јунајтед фронт и Гватемале 1954. („банана република“) све до Чилеа 1973. и АТТ и других [Kinzer 2006] или коначно Египта 2010. где су Фејсбук и ЦИА заједно учествовали у обарању Мубаракове власти. Дакле ради се о блиској сарадњи корпорација са обавештајно-шпијунским системима империјално настројених држава и заједничком подривању и рушењу демократских режима у државама на чије се ресурсе и тржиште пледира. Сви ти примери неоспорно побијају и распрострањену утопију и самоперцепцију западног (слободног) света како су они извозници демократије. Демократија (врло различито тумачена) помаже се чини се само тамо где одговара интересима корпорација и политичара. Недавне одлуке Уставног суда Румуније, врло блиског одлазећем председнику, Јоханису (Klaus Werner Iohannis), класичном представнику пробриселске елите, којима се најпре поништио први круг избора, а онда се одбија кандидатура за председничке изборе потенцијалном победнику Калину Ђорђескуу (Călin Georgescu) представља изванредан пример да демократски критеријуми и владавина права више не важе у овом делу света, већ да се ознака демократски резервише не за стварне представнике народа и његових интереса, него за гаранте пожељног геополитичког усмерења државе и опстанка у оквиру колективног система којим управља НАТО елита.⁹

Постоје тумачења која сматрају да је овде у питању директна егзистенцијална претња и окупационо понашање Запада. Наиме након трагичног искуства Украјине, румунски народ је чини се свесно кренуо у правцу подршке кандидатима који су против сукоба и евентуалног рата са Русијом. Но НАТО структуре немају за то интерес, па је спречен избор Ђорђескуа и тражи се нека румунска верзија Маје Санду или Зеленског. Потпредседник САД Венс је на Минхенској конференцији осудио ту праксу и поставио питање субјектима у ЕУ, да ли они заиста и даље мисле да живе у демократским друштвима [Vice President JD Vance Delivers Remarks at the Munich Security Conference, 2025].

О механизмима које су корпорације, фондови и банке развиле да разарају системе сопствених држава, говоре и разне друге студије, као и

⁹ О улози и интересима корпорација у свему овом одлично говори да су нпр. обележавања државног празника Украјине у амбасади у Вашингтону спонзорисале четири огромне корпорације за производњу оружја „Локхед Мартин“ (Lockheed Martin) и „Нортроп Груман“ (Northrop Grumman), између осталих. Као цену за ову помоћ Украјина је морала да прихвати споразум о експлоатацији својих критичних минералних сировина од стране САД.

играни и документарни филмови попут *Вук са Вол Сџирџија, Корпорације, Гленџери џлен роуз* итд. Код нас је објављен превод књиге Џоела Бакана, *Корпорација: џаџолоџка џежња ка џрофџију и моћи*, [2019]. Ова вредна студија изворно објављена 2003. године, након пропасти Енрона и тзв. дот.ком слома, у шест поглавља описује механизам успона корпорација, њиховог концентрисања моћи, преливања економске моћи на политику, употребу те снаге за измену закона, уклањање прописа који су штитили друштво од њиховог предаторства, као и бројне механизме којима систематски развијају и увећавају профит угрожавајући здравље, животе, ресурсе и нормалне људске односе у једном друштву. То су језиви примери у којима се види како произвођач аутомобила свесно изводи рачуницу да производи модел аутомобила који се чешће запали јер га мање коштају трошкови за парнице и евентуалне надокнаде штете, него инвестирање у бољу заштиту живота купаца аутомобила. Књига је 2020. године добила и свој наставак [Bakan 2020] у коме је Бакан обрадио нове случајеве и механизме, а у књизи из 2011. [Bakan 2011] исти аутор се бавио тиме како корпорације искоришћавају децу, што је развијање поглавља из прве студије. Шошана Зубоф (Shoshana Zuboff) отворила је причу о сарадњи Матела и Гугла где се барбике користе да испитују децу и да од њих извлаче разне податке [Zuboff 2020], да би Донел Холовеј детаљно обрадила како се деца користе на интернету и преко играчака [Holloway 2018]. Немачки суд је забранио корпорацијама да децје собе претварају у системе за константно надгледање деце, опет у циљу сакупљања података.

Али пре свега тога стоји основни мотив на који Штрек указује, да корпорације, односно крупни капитал од почетка седамдесетих све ради да би избегао плаћање пореза и да не би преузео свој део друштвених обавеза (све то уз лицемерно промовисање идеологије друштвене одговорности од које пре свега они беже).

Како он показује уместо да плаћају порезе они су почели да кредитирају државе које води неограниченом подизању државног и јавног дуга [Streeck 2018: 34; 2021: 74]. Поменимо сцену из филма Адама Кертиса *Хиџер-нормализација* када су банке 1975. одбиле да дођу на разговоре о кредитирању Њујорка и тиме показале ко је стварни газда. Након тога је градска администрација морала да постави тело за надгледање градских финансија у коме су представници банака добили одлучујуће место. Тек онда су банке пристале да одобре нове кредите. Тиме је постављен систем у коме неизабрана тела ограничавају деловање изабраних демократских представника. После 2008. у Италији и Грчкој је дефакто Голдман Сакс доводио стечајне управнике (Монти и Пападимос) у виду технократских премијера за решавање кризе.

Но, историја и деловање британске Источно индијске компаније показује да је ово понашање у суштини англоамеричког виђења капитализма. Дакле приватна корпорација је са својим плаћеницима уз јаке техничке силе и путем корупције локалних компрадорских елита овладала читавим царством и без већих проблема управљала њиме и експлоатисала га скоро читав век. У њему је као и у Египту тржишне принципе

успостављала врло нетржишним методама као што су физичко уништавање локалних преслица и разбоја и приватних мануфактура памука и свиле како би натерала Индијце да користе њихову тканину [Hobsbawm 1983]. Други механизам је наравно узгајање опијума и империјално освајање Кине како би је натерали да отвори своје луке и да простор за масовно конзумирање дрога сопственог становништва.

О сложеној природи односа државе и корпорације на западу доста говори то што је Велика Британија преузела формално управљање Индијом од ове компаније тек 1858. године. На свом врхунцу компанија је имала 260.000 војника што је било два пута више од регуларне армије Велике Британије. Но ова компанија је била једна од ретких којима је круна дозволила да без прекида делују све од 1600. године. Мало људи зна да је Британија у период у од чак сто година имала званичну забрану за формирање и деловање корпорација. Након велике афере која се одиграла 1720. године са шпекулацијама и пропашћу компаније Јужних мора, једног од бројних финансијских мехура који су оштетили обичне људе, парламент је увео забрану која је трајала све до 1828. године.

Адам Смит, на шта указује Бакан [Bakan 2019: 17] у *Бојајисџу на рога*, изразито критички пише о одвајању менаџерства од власништва, чиме хвата дух времена. Коначно све до дубоко у 19. век владала је забрана стварања друштва са ограниченом одговорношћу. Наиме до тада су власници компанија за сву потенцијалну штету нанету улагачима или трећим лицима одговарали не само имовином компаније већ и својом личном. Дакле ако пропадне пословање и улети се у дугове, они се враћају постојећом имовином фирме, али и личном имовином власника. Тек кад су компаније изгурале регулативу о ограниченој одговорности, постао је могуће да отерате компанију у стечај а ви се лично обогатите.

*

Полазећи од ове перспективе и проблема који се појављују са организацијом савремених друштава, долазимо до вредног покушаја изградње самоодрживог система повезаних демократских и суверених држава, за који се залаже немачки социолог Волфганг Штрек (Wolfgang Streeck). У последњој књизи (2021), Штрек је наставио са раније започетим критикама еволуције западног неолибералног система од деведесетих година, али је чини се заокружио ову анализу и еволуцију западних система, укључујући и ЕУ, радикализујући дискурс и закључке. ЕУ је сада за њега потпуно непотребна превазиђена неолиберална технократска империја, директно супротстављена демократији и европским друштвима. Говори о еурокичу и европејству као грађанској религији [Streeck 2021: 107], као типичном примеру дивљања техноменаџера који презиру демократију јер мисле да све знају боље него обичан свет. Упечатљиво је како се на овом питању, слично као и око популизма, разилази са својим старим пријатељем и сарадником Краучем, који у полемичком приказу *Између глобализма и демократије* покушава да одбрани идеју да ЕУ може бити и јесте наддржавни механизам који брани људе од глобализације, и регулише

капитализам уз разумну цену смањења значаја демократије [Crouch 2023: 447]. У одговору Штрек брутално тврди да је ЕУ сведена на пододељак (subdepartment) НАТО-а [Streeck 2023: 7], што заиста и јесте било видљиво у врло кратком року након почетка рата у Украјини 2022. и одласка Меркелове са власти.

Глобално управљање (global governance) као управљање одозго је технократска утопија [Streeck 2021: 285], односно либерална утопија владавине без владара [Ibid. 304]. Експерти, агенције, конференције о клими и здрављу, као и „решавање проблема” кроз интелигенцију замењују стварну политику и одговорност за одлучивање. Ствара се либерални, мултилатерални, интернационални поредак, који свима намеће глобални безлични нормативизам и сви морају да се повинују иако није јасно ко и како добија право да намеће те норме. Ту треба додати и улогу судова о којој Штрек не говори¹⁰.

За ово он оптужује локалне компрадорске елите које су главни канал трансмисије таквог, споља наметнутог поретка по дубини. Он посебно истиче академије и универзитете [Ibid. 309], мада се не смеју заборавити ни политичари које глобалне елите често кооптирају и намећу народу кроз процес који све мање личи на демократске изборе.

С друге стране, популизам је из његове перспективе одраз природне потребе европских народа да врате контролу своје државе, економије и пре свега да васпоставе демократију. Подржава настојање популиста који траже деглобализацију [Ibid. 412], а лично додаје захтев да се СЗО и Светска банка детронизују. Са Кроучом се разилази и око односа према популистима и новој радикалној десници. Док Кроуч [Crouch 2023: 447] тврди како Штрек има контроверзан однос према десници и показује симпатије, он десницу везује искључиво за расизам и ксенофобију и сваки национализам види не као пут ка демократији, већ ка фашизму. Штрек међутим експлицитно подржава многе кораке нових популистичких лидера [Streeck 2018: 40; Streeck 2023: 4], истиче да је национално питање увек било важније од класног [Crouch 2023: 446] и у одговору Кроучу [Streeck 2023: 7] говори о антипородичним вредностима које запад намеће, очигледно прихватајући дискурс савремене пропородичне деснице која у Бриселу види извор антипородичне политике.

Штрекова основна теза је да теорија капитализма захтева теорију државе и политике [Streeck 2021: 9]. Пошто смо сведоци двоструке кризе неолиберализма, како економске стагнације, тако и кризе демократије и демократског управљања и одлучивања, односно политичке блокаде [Ibid. 81], у настојању да друштво врати контролу над отуђеном привредом, на

¹⁰ Улога судова са феноменима као што су судска диктатура, лофер, судска креативност итд. је огромна у процесу глобалног управљања, односно детронизације демократског одлучивања и спољашњег наметања норми. Но, Џоел Бакан указује и на директно омогућавање судова корпорацијама да преузму политички процес у САД [Bakan 2019: 163]. Наиме до 70-их корпорације нису имале офисе за лобирање у Вашингтону. Но након тога, Врховни суд донео је одлуку да се корпорацијама омогући да финансирају изборе и од тада су оне преузеле изборни процес улажући у конгресмене и политичаре које доводе на власт а ови им враћају креирањем јавних политика, закона и дерегулације која њима одговара.

трагу Полањија и неких делова Кејнзовог учења¹¹ Штрек захтева: 1) историјско-институционалну теорију државе, класичног типа немачке историјске школе¹²; 2) политичку економију држава у капитализму и 3) контингентни развој система држава у коме би се обезбедила сарадња суверених демократија [Ibid. 507].

Он је убеђен да је стари систем који је постављан деведесетих година око модела глобалног управљања са ЕУ као симболом глобалистичке империје готов, и да је почела потрага за новим светом. Прихватио је од Данија Родрика (Dani Rodrik) појам *хиперглобализације* и тврди да се након 30 година она окончава. Други део књиге посвећен је детаљној анализи пута на доле, односно враћању демократске контроле друштва.

Но, у анализи на многим местима чини се недостаје тематизација улоге банака и великих корпорација као мотора овог процеса. Штрек, на пример, поставља питање како је и зашто управо теорија или идеологија глобалног тржишта у коме држава само служи корпорацијама постала владајућа академска теорија. Ту нам управо недостаје анализа деловања корпорација посебно преко фондација којима су глајхшалтовале и академски простор у име онога што им треба. Овим смо се детаљно бавили у поглављу о фондацијама у књизи *Мрачни коридори моћи* [Ђурковић 2021]. Гладен Папен (Gladden Pappin) [Папен 2020: 605] дао је одличан пример када је показао да либертаријанске фондације доминирају на простору америчке деснице иако свега 3% бирача дели њихова уверења и штавише огромна већина републиканских бирача жели вредности потпуно супротне либертаријанцима, посебно све оно што је везано за заједницу, традицију, повећану улогу религије у јавној сфери и традиционалну, односно природну породицу, како је дефинише члан 16 УДЉП (Универзалној декларацији о људским правима).

Фондације везане за највеће глобалне корпорације утичу данас на све, укључујући и избор и деловање судија у ЕСЉП¹³, или другим глобалним правосудним инстанцама. Поменимо важан извештај Грегора Пупинка о томе и његовог Европског центра за право и правду о вези Фонда за отворено друштво и механизма избора судија у ово тело [ECLJ, 2020]. Након тога постаје јасно зашто пракса овог суда све изразитије води у правцу оног идеолошког и нормативног модела који заговара сама Фондација Џорџа Сороса или Форум у Давосу као главни корпоративни оквир за презентацију трансхуманистичког усмеравања савремених друштава.

Коначно, огроман проблем је олигополски положај дигиталних, Пало Алто компанија, које стварају, развијају и контролишу друштвене мреже

¹¹ Врло занимљиво и помало контроверзно Штрек користи Кејнзов текст из 1933. који се зове „Национална самодовољност” [Streeck 2021: 398], у коме се невезано од идеолошке и политичке различитости прати како Ирска, Русија и Италија покушавају да врате моделе економске аутаркије.

¹² Раније [Streeck 2006: 16] је указивао на то да је осамдесетих правац развоја након кејнзијанизма могао да оде у том правцу, али је победила неокласика уз теорију рационалног избора, између осталог и због доминације англо-американаца у западном а онда и другим деловима света.

¹³ Европски суд за људска права.

као готово најважнији јавни простор данас. Мета и Гугл сами контролишу половину глобалног тржишта оглашавања. Све се то ради уз комјунити стандарде, преузимање квазисудских ингеренција у погледу цензуре, слободе говора итд. На тај начин апликације могу пресудно утицати на јавни простор, политику, безбедност, идеологију, систем вредности итд. Отуд појава идеја да би због њиховог огромног значаја и скоро монополског положаја државе морале да се укључе и да их на неки начин ставе под контролу, као што је Уједињено Краљевство након рата национализовало до тада приватне инфраструктурне корпорације.

Неоспорно је рецимо да је победа Доналда Трампа 2024. године директно повезана са Масковом куповином Твитера и променом политике ове корпорације у погледу контроле и условљавања објава корисника. А онда смо видели да се Фејсбук врло лако прилагодио новим победницима и укинуо свој дотада врло идеолошки усмерен систем фект чекинга и ограничавања одређених категорија објава, пре свега разних опција десног идеолошког и политичког спектра. И стога је врло илустративно како појединачне државе покушавају да поврате свој суверенитет над дигиталном сфером искључујући, забрањујући или селективно допуштајући деловање и рад одређених друштвених мрежа и других апликација страног порекла на својој територији [Djurkovic 2022].

Глобализација води деполитизацији тврди Штрек. Ово је заправо Шмитова теза. Циљ је елиминисање политике и њено потчињавање економији и техници. Штрек показује како су полиси анализе протерале политичко одучивање. Ово су све манифестације феномена *глобалној управљања* који у софистицираном облику настоји да успостави и одржи меки империјализам. То је као што знамо један од главних мотива у Штрековој студији. Дакле иза идеје наводно универзалног, безличног и на нормативизму заснованог технокрстског глобалног управљања опстаје јасна подела на центар и периферију и то је заправо још једна маска за углавном амерички империјализам [Streeck 2021: 43].

Империјализам и супердржавизам су праве егзистенцијалне форме глобал гавернанс [Ibid. 509]. На крају књиге он прецизно дефинише идеолошки оквир који стоји иза тога кад каже да леви и либерални глобалисти не желе демократска друштва, укидају аутономије и чине политику немогућом [Ibid. 508]. Међутим модел који су хришћанске демократе и социјалдемократе заједно развили шездесетих и седамдесетих година тражи управо колективну политичку акцију за деловање друштва, структуриране политичке интересе, уз очување права на идеологију, политичке разлике, колективне идентитете и колективно достојанство [Streeck 2006: 14]. Из те перспективе он је апострофирао значај есеја Филипа Шмитера из 1974. који је уз право на корпоративизам, и на компаративизам односно да свако друштво само за себе решава исте проблеме, такође показао споживост либералне демократије са посредничким институцијама и са неокорпоративном организацијом [Ibid. 8, 11]. Но, док је тад главно питање било како обуздати снагу синдиката и интегрисати их као представнике радништва у процес колективног одлучивања, данас се више ни не поставља

питање како обуздати банке и корпорације. Штрек је још раније увидео како је држава почела да уместо синдиката и стварних представника народа позива на дијалог, као свог пожељног саговорника, „цивилно друштво”, односно невладине организације које су јој по правилу врло блиске и које често сама финансира. Уместо да као раније дели процес одлучивања и моћ, сада је прешла на административни аутсорсинг јавне политике [Ibid. 25]. Унутар Европске уније недавно је отворена афера када се утврдило да је Европска комисија велики део новца дала себи блиским НВО-има за јавно лобирање за *трин гил*.

Ова демисија синдикалног, колективног организовања уз коју је ишла и демисија идеологије и политике укинула је и раније академско бављење индустријским односима, па је и академски и корпоративни дискурс промењен у правцу бављења људским ресурсима и „управљањем људским капиталом” [Ibid. 31]. Човек је заиста сведен на честицу на тржишту рада, уместо да је представљен кроз колективно политичко представљање.

Ту је и процес који Штрек помиње, а сјајно га је описао Адам Кертис у својим филмовима. Укидање и протеривање идеологија у сва три главна центра, како у западном свету, тако и у Кини и у СССР-у од седамдесетих година. Отприлике у исто време (у Кини са Денгом) схватило се како су идеологије опасне, и прешло се на богаћење и економски просперитет као једино што је важно и једину прихватљиву причу у граду. Жижек је одавно описао како је капитализам на сјајан начин научио да и од субверзивних дискурса, покрета и појава направи профит и тиме их интегрише у систем глобалне економије [Žižek 1999].

Поменимо такође и промену разумевања идеје супсидијарности у правцу јачања централних органа у ЕУ. Како јачање Европске комисије, тако и Комисије и посебно положаја ЕСП¹⁴ који уз ЕСЉП преузима односно узурпира велики део дефакто законодавне и политичке материје.

Штрек се дакле залаже за повратак демократије малих држава, враћање суверенитета тамо где је могуће и пре свега контролу капитала и понашања капиталиста на својој територији. То је аргументација коју је нпр. Дејвид Милер износио средином деведесетих година [Miller 1995], такође са социјалдемократских позиција у књизи *О националности*. У позадини је идеја да само заокружена национална, демократска држава може да очува осећај заједништва и солидарности који би био основа и за очување државе благостања.

Поставља се, међутим, питање да ли савремене демократије то могу да ураде, а посебно мале државе о којима Штрек говори. Као моделе он наводи углавном северне европске протестантске државе које су део НАТО-а и под директном британско-америчком безбедносном и идеолошком контролом. Енглези и Американци, заједно са својим корпорацијама постали су бриљантни у злоупотреби демократског процеса како би га первертирали и претворили неку квазидемократију, чисто изборну демократију, управо у колонију у којој њихов капитал у сарадњи са домаћим компра-

¹⁴ Европски суд правде.

дорским елитама ради шта хоће. Мосадеков случај из 1953. је крајње илустративан. Његова политичка пропаст у пучу који су организовале владе САД, УК, њихове службе и корпорације, десила се управо због његове вере у демократију и одбијање сугестија пријатеља да употреби ауторитарне методе да одбрани државу и њене ресурсе.

Отуд је чини се неопходно отићи и преко западне политичке коректности која можда спутава чак и Штрека да испитамо није ли стари ауторитаризам или бар његови елементи, заправо једини облик који може да очува суверенитет над ресурсима и да очува сувереност политике над капиталом (како би се избегло обрнута ситуација као у САД). У том погледу су оправдане Штрекове критике Шмитових идеја да се политика и економија одвоје и препусте сопственим начелима. Политика мора да има ултимативну контролу над економијом јер у противном финансијски капитализам тежи да се прелије на све поре друштва и да овлада њима. То је важно наслеђе Полањија које Штрек преузима. Само јака држава може бранити друштво од предаторског деловања корпорација и њиховог квазитржишног фундаментализма који наравно по природи, ако нема ограничења води ка олигополима и монополима.

Идеја кооперација и алтузијанска федералистичка традиција, развијена код Фон Гиркеа, коју Штрек заговара, чини се сасвим оставља по страни питање безбедности и начина на који се чува суверенитет, ако се иде на слабљење централног ауторитета у држави. То чини државу рањивом за порозни предаторски рад великих корпорација који на суптилан начин глајхшалтују читаво друштво, а тиме и политику.

На то се може одговорити или ауторитарним системом¹⁵, или јаким демократским консензусом између различитих делова политичке и економске елите, који гради снажне механизме заштите јавног простора и економског живота од предаторских уплива страних корпорација. То су механизми који подразумевају јаке контраобавештајне службе, системе надгледања, ефикасно, својој држави одговорно правосуђе, снажан осећај друштвеног морала и јавне одговорности који се обезбеђује кроз систем образовања и васпитања (одвојен од уплива корпорација), коначно разрађен и ефикасан уставни оквир за ванредне моћи и њихову одговорну примену, која искључује злоупотребе. Дакле све оне елементе у демократији који углавном долазе из наслеђа ауторитаризма, али су неопходни за заштиту и демократске државе и поретка.

Други услов је постојање глобалне коалиције суверених држава које могу да помажу једна другу у очувању сопствене суверености. То би нас вратило на дебату о могућности изградње ауторитаризма или суверене демократије у једној држави. Да парафразирам познату дебату из тридесетих година прошлог века. И сâм Штрек неоспорно придаје велики значај изградњи система повезаних држава малог и средњег нивоа јер му је јасно да ће такав систем тешко опстати ако је окружен остацима прет-

¹⁵ За класичну дефиницију ауторитаризма и његово одвајање од тоталитарних режима погледати класичан чланак Хуана Линца [Linz 1964].

ходног неолибералног система глобалног управљања чији је кључни модел Европска унија. Демисија ЕУ је према његовом схватању *сине ква нон* повратка суверенитета и политичке економије јер сада преко две трећине закона под којима живе грађани Европске уније јесу норме које доноси Брисел и са њим повезани европски судови.

Штрек иако идеолошки удаљен интегрише Хазонијеву идеју о одбрани и повратку националне државе против империје [Хазони 2021] и за обојицу је управо ЕУ пример недемократске империје. ЕУ је за њега машина за хомогенизацију, која намеће неолиберални „*Einheitsregime*” (режим истости) уз „одсуство државе као утопију” те уз американизам, што у пракси значи „фасадну демократију” и „*Superstaatlichkeit*” [’супердржавност’] као реалност.

Само бар делимично ауторитарни систем са јаком подршком у народу може да добије легитимитет и снагу да сузбија банке и корпорације. Орбанов режим је најозбиљнији пример за то, али има и других. За наше указивање на значај и неопходност ауторитаризма, важна је упута Кроуча на статус уставног судства и централне банке [Crouch 2023: 449]. Наиме, и Мађарска, и једним делом Пољска за време владавине Качинских управо су методама које су на западу дефинисале као ауторитарне, морали да подрију такозвану независност ове две институције. Искуство мањих и средњих држава Источне Европе чини се показује да је свака прича о независности правосуђа, тужилаштва, Централне банке и других агенција заправо значила независност од Владе и Скупштине, али најчешће директну зависност од страних амбасада, Европске комисије и других западних центара моћи. Стога је Орбан најпре морао да врати Централну банку под своју контролу, а затим да онемогући систем уставног судства да му руше сваку реформску меру којом је извлачио земљу из дужничког ропства [Ђурковић 2011].

Систем формалне вишепартијске демократије данас се заиста претвара у фасаду за доминацију корпорација и банака, односно крупног капитала. Те механизме су описивали још пре више од 120 година Победоносцев, Острогорски, Михелс, Белок и Шмит [Ђурковић 2024].

Треба се уз то подсетити да су готово све номинално либерално-демократске земље пре четири године у доба ковид кризе сложено прибегле екстремно ауторитарним решењима, увођењу ванредног стања, масовног надзора и чак и мандаторне вакцинације. Штрек такође користи овај аргумент [Streeck 2021: 388] показујући да су се државе, као и после велике економске кризе 2008. на велика врата вратиле кејнзијанизму и државној интервенцији кршећи све основне постулате претходног неокласичног система. Но, он појачану улогу државе показује само на нивоу економске политике уз додатак протекционизма, остављајући по страни да су се државе преко ноћи окренуле и класичним ауторитарним механизмима суспензије Устава, основних права попут права на кретање, окупљање и права да се не буде вакцинисан против сопствене воље. Овај ауторитаризам је углавном био у корист корпорација, но могућ је и ауторитаризам који брани друштво и државу од њиховог штетног деловања.

Савремене корпорације, инвестициони фондови и банке представљају данас највећи изазов безбедности и опстанку држава и друштава. Њихова предаторска, обједињена и концентрисана моћ способна је да угрози све сегменте друштва, укључујући и демографски опстанак, као и елементе здравља и друге просторе биополитике. Стога је потрага за адекватном заштитом друштва од њиховог разорног деловања не само основа контраобавештајне заштите већ и базичног преживљавања друштва какво смо наследили.

Завршићемо са Еволиним важним систематским увидом из контроверзног класика *Побуна против модерног свећа*. Указујући на највећи хибрис савремене цивилизације он је подцртао конверзију између владајућих слојева. У свим традиционалним системима на врху су свештеници, интелектуалци, политичари, укратко брамани; испод њих су ратници а тек на трећем месту трговци. Наша цивилизација је омогућила владавину овог трећег слоја над свим осталим и над свим сегментима друштва [Evola 2010]. Питање је да ли и како имамо снаге да ограничимо овај неприродни поредак и да га вратимо у природне границе у коме ће трговци имати своје место, али ограничено и потчињено вредностима, поретку и политици која брани смисао, односно спречава да човек буде само сегмент тржишта рада, а природно окружење само ресурс за експлоатацију од стране различитих индустрија, што је Полањијев основни увид.

Волфганг Штрек, који полази из потпуно другачије идеолошке традиције, дошао је до истог увида, верујући да демократска политика и даље може да обезбеди контролу трговачких империја и тржишни фундаментализам у појединачним државама. Из те перспективе занимљиво је како се све више враћа класицима немачке историјске школе, институционалном разумевању економије и у крајњем случају основама социјално-тржишне привреде какву су постављали немачки економисти и правници после Другог светског рата. Не би било погрешно рећи да се враћа на традицију коју су ако не немачки камералисти, а свакако Фихте са *Затвореном привредом државом* [Fichte 1979] и наравно Фридрих Лист утемељили и развили као посебан немачки систем друштвене и државне економије. Негде у позадини се стидљиво јавља и обнова традиције пруског, односно немачког социјализма...

Можда се можемо надати да је и то пут да се обнови прилично затомљени плурализам у друштвеним и економским наукама и надвлада сузбијање аутентичне и богате европске континенталне традиције које је резултат доминације онога што су свету наметнуле америчке корпоративне фондације. Још 2000. шокирао сам се кад сам чуо како се на чувеној француској Високој школи друштвених наука политичка филозофија свела на поглавље из Ролса и поглавље из Нозика...¹⁶

¹⁶ О томе погледати сада већ класични чланак: [Bourdier & Wacquant 1999] који с правом исмева будаласте дивергенције и упрошћавања на којима таква редукција научног и филозофског рада почива.

ЗАХВАЛНИЦА

Чланак је настао као део пројекта „Срби у актуелним међународним односима” који се реализује у оквиру Одељења за друштвене науке Матице српске.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Антоловић, Михаел и Срђан Шљукић (ур.) (2024). *О феномену квантифреније и њеним истраживачким импликацијама у друштвеним и хуманистичким наукама*. Нови Сад: Матица српска.
- Ђурковић, Миша (2015), Економска теорија дистрибутивизма. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 153: 653–676.
- Ђурковић, Миша (2021), Фондације. *Мрачни коридори моћи*, Београд: Катена мунди.
- Ђурковић, Миша (2024). Победоносцев и критика вишепартијске представничке демократије. *Национални интерес*, 2: 7–31.
- Крстић, Драган (2015). *Психолошке бележке 1968–1973*, том 2, Нови Сад: Балканија.
- Папен, Гладен (2020). Америчка десница и трансатлантско престојавање. *Култура пописа*, XVII(43): 603–617.
- Стонор Сондерс, Френсис (2013). *Хладни рат у култури: ЦИА у свету уметности и књижевности*. Београд: Досије.
- Хазони, Јорам (2012). *Врлина национализма*. Београд: Клио и Институт за европске студије.
- Црњански, Милош (1932). Ми постајемо колонија стране књиге. *Време*, 9. и 12. 3. 1932.
- Честертон, Гилберт Кит (2013). *Шта не ваља на свету*. Стари Бановци: Бернар; Београд: Богословско друштво Отачник.
- Честертон, Гилберт Кит (2014). *Обрис здравог разума*. Стари Бановци: Бернар; Београд: Богословско друштво Отачник.
- Шевчук, Андрей Вячеславович (2008). Сравнительные исследования моделей капитализма. Часть 1. Современные классики (профессиональный обзор). *Экономическая социология*, 9(2): 66–78.
- Bakan, Joel (2011). *Childhood Under Siege: How Big Business Targets Children*. Washington: Free Press.
- Bakan, Džoe (2019). *Korporacija: patološka težnja ka profitu i moći*. Beograd: Filip Višnjić.
- Bakan, Joel (2020). *The New Corporation: How "Good" Corporations Are Bad for Democracy*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Belloc, Hilaire (1977). *The Servile State*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Belloc, Hilaire (2012). *An Essay on the Restoration of Property*. Norfolk: IHS Press.
- Bourdieu, Pierre and Loïc Wacquant (1999). On the Cunning of Imperialist Reason. *Theory, Culture & Society*, 16(1): 41–58. [https://doi.org/10.1177/026327699016001003]
- Crouch, Colin (2023). Review of *Zwischen Globalismus und Demokratie: Politische Ökonomie im ausgehenden Neoliberalismus*, Suhrkamp Verlag, Berlin. *Journal of Classical Sociology*, XXIII(3): 442–452.
- Ђурковић, Миша (2011). Orbanov netipični pokušaj izlaska iz krize. *Međunarodni problemi*, LXIII(2): 297–319.
- Ђурковић, Миша (2022). Biotechnology, Digitalization, and Immigration: New Challenges for the Theory and Practice of International Relations. *Kultura polisa*, XIX(3): 22–43. [https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.3r.22mdj]
- Evola, Julius (2010). *Pobuna protiv modernog sveta*. Čačak i Beograd: Gradac K.
- Fihte, Johan Gotlib (1979). *Zatvorena trgovačka država*. Beograd: Nolit.

- Grim, Diter (2018). *Evropa da – ali kakva? Uređenje evropske demokratije*. Beograd: Albatros plus.
- Hobsbawm, Eric J. (1983). *Doba revolucije: Evropa 1789–1848*. Zagreb: Školska knjiga i Stvarnost.
- Holloway, Donell (2019). Surveillance capitalism and children's data: the Internet of toys and things for children. *Media international Australia*, CLXX(1): 27–36. [https://doi.org/10.1177/1329878X19828205]
- Linz, Juan José (1964). An Authoritarian Regime: The Case of Spain. In: Erik Allardt and Yrjö Littunen (eds.), *Cleavages, Ideologies, and Party Systems: Contributions to Comparative Political Sociology*, Helsinki: Transactions of the Westernmarck Society, 291–342.
- Matković, Aleksandar (2017). Pod nebom vlada nemir: intervju sa Wolfgangom Štrekom. *Filozofija i društvo*. Beograd, 177–184.
- Miller, David (1995). *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- Polanji, Karl (2003). *Velika transformacija: politička i ekonomska ishodišta našeg vremena*. Beograd: „Filip Višnjić”.
- Sadian, Samuel (2024). Wolfgang Streeck on the Origins of Capitalist Crisis. *Theoria*, LXXI(179): 1–27. [https://doi.org/10.3167/th.2024.7117901]
- Schmitter, Philippe C. (1974). Still the Century of Corporatism? The New Corporatism: Social and Political Structures in the Iberian World. *The Review of Politics*, XXXVI(1): 85–131.
- Streeck, Wolfgang (2006). The Study of Organized Interests: Before ‘the Century’ and After. Colin Crouch, Colin and Wolfgang Streeck (ed.), *Diversity of Democracy: Corporatism, Social Order, and Political Conflict*, Edward Elgar, 3–45.
- Streeck, Wolfgang (2014a). *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London – New York: Verso Books.
- Streeck, Wolfgang (2014b). Small-State Nostalgia? The Currency Union, Germany, and Europe: A Reply to Jürgen Habermas. *Constellations* XXI(2): 213–221. [https://doi.org/10.1111/1467-8675.12083]
- Streeck, Wolfgang (2016). *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. London – New York: Verso Books.
- Streeck, Wolfgang (2018). Taking Back Control? The Future of Western Democratic Capitalism. *Journal of Economic Research*, 1(3): 30–47.
- Streeck, Wolfgang (2021). *Zwischen Globalismus und Demokratie, Politische Ökonomie im ausgehenden Neoliberalismus*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Streeck, Wolfgang (2023). Rejoinder to Crouch. *Journal of Classical Sociology*, XXIII(3): 452–459.
- Streeck, Wolfgang (2024). *Taking Back Control, States and State Systems After Globalism*. Verso Books.
- Verner-Lobo, Klaus i Hans Vajs (2016). *Crna knjiga korporacija, svet u kandžama velikih kompanija*. Beograd: Laguna.
- Zubof, Šošana (2021). *Doba nadzornog kapitalizma: borba za budućnost čoveka na novom rubu moći*. Beograd: Clio.
- Žižek, Slaven (1999). Bauk i dalje kruži, *Reč: časopis za književnost i kulturu* (Bg.), LVI(2): 53–59.
- Wormser, René A. (1993). *Foundations: Their Power and Influence*. Covenant House Books.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Swissinfo.ch (2024). University of Zurich withdraws from international university ranking. 13. 3. 2024. Доступно на: <https://www.swissinfo.ch/eng/education/university-of-zurich-quits-international-university-ranking/73693006>. Приступљено: 10. 6 . 2025.
- Tanasković, Marko (2024). Hip-hop i globalni agenti nihilizma. *Нови Сјангар*, 8. 4. 2024. Доступно на: <https://standard.rs/2024/04/08/hip-hop-i-globalni-agenti-nihilizma/>. Приступљено: 8. 6. 2025.

Vice President JD Vance Delivers Remarks at the Munich Security Conference (2025). Munich, Germany, 14. 2. 2025. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=pCOsg-fINdKg>. Приступљено: 20. 6. 2025.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: 2025/5/27

Accepted: 2025/6/5

CORPORATIONS, DEMOCRACY AND AUTHORITARIANISM: WOLFGANG STREECK AND HOW TO DEFEND SOCIETY

by

MIŠA ĐURKOVIĆ

The Institute of European Studies

Trg Nikole Pašića 11, Belgrade, Serbia

mdjurkov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4305-8184>

SUMMARY: The paper is an attempt at an interlocution with the recent works of the German sociologist Wolfgang Streeck. It presents Streeck's ideas about deglobalization and the restoration of sovereign national democratic states, as well as their right to decide on their economic, monetary, social and any other policies. However, the author seeks to go a step further and show that corporations and banks today represent a much greater threat to such a model than is generally perceived, and that more needs to be done in the field of security to protect people, societies, and democracy itself. Therefore, the paper proposes the use of elements, measures and policies that come from the authoritarian tradition, as necessary for the security and political protection of people from predatory external factors, – above all, from corporations.

KEYWORDS: democracy; globalization; Wolfgang Streeck; European Union